

Dünden Bugüne Eczacılık ve İlaç

Mekin TANKER (*)

14 Mayıs 1839'da öğrenimini tamamlıyan eczacıya ilk diplomanın verilmişinden bu güne kadar geçen 145 yıl içinde, Türkiye'deki gelişmeler sırasında eczacılık alanında da büyük değişimler ve gelişmeler olmuştur.

Eczacılık öğretimi Tıp Mektebinde bir sınıf olarak başlamışken, 3 yıllık okul, 4 yıllık yüksek okul deneyimlerinden geçerek 1961 den itibaren Fakülteler dönemine erişilmiştir. Bugün Türkiye'de, her biri lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimi yapan, 7 Eczacılık Fakültesi, öğretimde ve araştırmada faaliyetini sürdürmektedir.

Türkiye'de, lisans öğrenimi yapmış 12.000 yüksek lisans ve doktora öğrenimini tamamlamış 300 ü aşkın eczacı bulunmaktadır.

Eczacıların % 85'i mesleği ile ilgili alanlarda ve bunların büyük bir kısmı da kendi açtıkları eczanelerde çalışmaktadır. Türkiye'de 8.000 ne yakın eczane bulunmaktadır.

Eczacılar, kendi açtıkları eczanelerin dışında, Sağlık Bakanlığı, SSK, MSB hastanelerinin eczanelerinde, ilaç fabrikalarında, araştırma ve öğretim amacıyla Eczacılık Fakültelerinde, Bakanlıklarda çeşitli idari görevlerde, eczacı müfettişliklerinde, ilaç analizinde, Biyokimya uzmanı olarak çeşitli hastanelerde veya Biyokimya laboratuvarlarında çalışmaktadır.

Resmi istatistiklere göre eczacılık yapmayan sadece 1600 kadar eczacının bulunması ve bunların büyük bir kısmının başka meslekleri olması veya çalışma isteğinde bulunmaması işsiz ec-

zacı oranının bir hayli düşük olduğunu ortaya koymaktadır.

Çeşitli alanlarda çalışan eczacılardan söz ederken, sanatçı eczacıları da anmadan geçemeyiz:

Yazar olarak, Erendiz Atasü; hafif batı müziğinde Atilla Atasoy ile Serter Bağcan; Türk sanat müziğinde Erol Bingöl, İhsan Gögüş, İbrahim Köker, Rıza Rit, Tuncay Yalın mesleğimizin, tanınmış sanat temsilcileridir.

Araştırma alanında, Eczacılık Fakültelerinde yapılmış çalışmalara dayalı yüzden fazla kitap ve binin çok üstünde makale yayınlanmıştır.

Bu yayınlar yakın bir gelecekte Türk Eczacılar Birliğinde sergilenecektir.

Eczacılık Fakültelerinde Eczacılık bilim dallarında yapılan bilimsel araştırmalarla pek çok konu incelenmiş ve bilimsel sonuçlara varılmıştır.

Eczacılık Fakültelerinde yetişen araştırmacılardan Nobel ve benzeri uluslararası ödül alan yoktur ama yüzyümüzü ağartan bir çok sonuç elde edilebilmiştir.

Bunların bazılarını gözler önüne sermekten TEB başkanı olarak kıvanç duyacağım:

Bilindiği gibi eczacıların uğraş alanlarından biri ilaç hammaddesi üretilimidir. İlaç hammaddelerinin doğal ve sentetik olanları vardır. Doğal ilaç hammaddeleri daha çok bitkilerden elde edilir. Bu nedenle araştırmaların bir kısmı bitkiler üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu araştırmalar sırasında Türkiye'de, şimdiye kadar varlığı bilinmeyen yüzlerle bitki ortaya çıkarılmıştır. Bu arada Eczacılık Fakültelerimizde yetişen araştırmacılar bilim dünyası için yeni 29 bitki taksonunu keşfetmişlerdir.

(*) Ankara Üniversitesi, Eczacılık Fakültesi Farmakognozi Anabilim Dalı, Tandoğan ANKARA

Bu taksonlar: 13 Allium, 6 Asphodeline, 4 Crocus, 2 Iris ile Sternbergia, Lycium, Silene, Roemeria türleridir. Dünya için yeni olan bu türler otör olarak Türk araştırmacılarımızın isimlerini taşımaktadır ve tip örnekleri Eczacılık Fakülteleri Herbaryumlarında bulunmaktadır.

Yine bugüne kadar, Türkiyede yetişen ve henüz yapısı bilinmeyen yüzlerle bitkinin analizi Eczacılık Fakültelerinin araştırmacıları tarafından yapılmıştır. Bunların hepsini sizlere teker teker tanıtmaya zamanımız yeterli değildir. Fakat hiç değilse bitkilerden elde edilmiş ve o güne kadar keşfedilmemiş doğal bileşiklerin isimlerini vermek isterim.

Bu maddelerin hepsi yeni buluşlar olarak, bilim literatüründe, Eczacılık Fakülteleri mensubu Türk araştırmacılarımızın isimleriyle yer almıştır.

Eczacılık Fakültelerinde, farmasötik amaçlarla kullanılması muhtemel, yüzlerce maddenin sentez çalışmaları da yapılmıştır.

Bilimsel alanlardaki bu araştırmaların yanında, uygulama alanında yapılmış çalışmalar sonucu, bazı müstahzarlar için hammadde üretmek amacıyla, yakın dönemde Türkiye'deki ilk sentez çalışmaları, iki eczacı tarafından gerçekleştirilmiştir.

Bir çok çalışma da hammadde alanında verim artırma, kaynak belirleme ve yöntem araştırma konularına yönelik olmuş ve bu gün sanayide de uygulanan önemli sonuçlar elde edilmiştir.

İlaç hammadde olarak kullanılan ve halen yurdumuz hammadde ihtiyacının % 30 unu teşkil eden maddelerin bir çoğunun üretiminde Türk eczacılarının önemli payı vardır.

Bunları söylerken ilaç hammadde konusunda herşeyin yapıldığını iddia ediyor değilim. Sadece eczacı araştırmacılarla teknisyenlerin, ellerinden geleni yapmaya gayret ettiklerini anlatmaya çalışıyorum. Eğer yurdumuzda Eczacılık alanında Eczacı uz-

manların yetişmesine fırsat tanınrsa ilaç hammadde üretimi alanında yetişecek uzmanların katkısıyla araştırmalar ve üretim denemeleri şimdikininkin birkaç katına çıkacak ve Türkiye İlaç hammadde üreten bir ülke durumuna daha kolay geçecektir.

Eczacılık alanlarında uzmanlık konusuna tekrar değineceğim.

Bu gün Türkiyede 40 kadar ilaç etken maddesi üretilmektedir. Bunların parasal değeri bütün ilaç hammaddelerinin % 30 unu teşkil eder. Refik Saydam Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsünden elde edilen aşı, serum ve diğer ürünler ayrı bir tablo halinde gösterilmiştir (Rakamlar 5. beş yıllık plan çalışmalarından alınmıştır ve 1983 yılı için düşünülen rakamlardır)

Bu hammaddelerden toplam değeri 6.000.000 \$ tutan 10 kadarı ihraç edilmektedir.

Bu rakamlar, ilaç hammadde üretiminde Türkiye'de de bazı şeyler yapıldığını ancak, henüz işin başında olduğumuzu göstermektedir.

Listelerin incelenmesi bir hususa daha dikkati çekmektedir. Üretilen hammaddelerden yarısı için başlangıç maddesi olarak, bunların bir kısmı ithal ediliyor da olsa, doğal kaynaktan yararlanılmakta ve yarısentez yoluyla başka ürünlere geçilmektedir.

İhraç edilen 10 maddeden 6 sı doğal kaynaklı ilaç hammaddesidir ve bunların satış değeri toplam miktarının % 90 ını teşkil etmektedir.

Bu durum, doğal kaynaklarımızın değerlendirilmesinde daha büyük projelerin gündeme getirilmesi gereğini açıklıkla ortaya koymaktadır.

Müstahzar hazırlanışı ve bunların analiziyle ilgili yöntem araştırmaları, çeşitli sıvağlardan müstahzar üretiminde yararlanma şekilleri, ilacın kinetik problemleri, Eczacılık Fakültelerindeki çalışmaların diğer bir kısmını oluşturmaktadır.

Bu konularda pek çok araştırma Türkiye'deki ve yurt dışındaki dergilerde yayınlanmış bulunmaktadır.

Eczacılık Fakültelerindeki araştırmalar, elbetteki bunlardan ibaret değildir. İlaç analiz ve kontrolü yanında, ilacın değişik etkilerini, biyokimyasal ve toksikolojik özelliklerini açıklamak amacıyla yönelik çeşitli araştırmalar Eczacılık Fakültelerinden yapılan yayınlar arasında yer almaktadır.

Türkiyedeki müstahzar üretimi 1950 li yıllardan itibaren büyük gelişme göstermiş ve kısa zaman içinde Türkiye'ye, artık müstahzar ithal etmeyen bir ülke durumuna gelmiştir. Bu dönem ilaç alanında yabancı sermayenin de Türkiye'ye geldiği dönemdir. Bu gün yurdumuzda kamu sektöründe iki ve özel sektörde 75'i yerli ve 7'si yabancı sermayeli 83 ilaç fabrikası ve laboratuvarı üretim yapmaktadır. Bunların dışında yerli veya yabancı bazı müstahzarların ruhsatına sahip 20 civarında ilaç emili veya mümessil firma, müstahzarlarını bu fabrika ve laboratuvarlarda fason olarak yaptırmaktadır.

Hal böyle iken, batı ülkelerinde yararlanılan bir çok hammaddeden, yurdumuzda müstahzar hazırlanmıyor olması, çoğunlukla yeterli fiyat alamamaktan doğan uzunca süreli veya firmanın üretim planını iyi yapamamasından doğan daha kısa süreli ilaç eksikliği; ilaç fiyatlarının tesbiti konusunda yapılan tartışmalar, kalite kontrollerinin yeterli olup olmadığı konusundaki tereddütler müstahzar alanında da bazı sorunların hala devam ettiğini göstermektedir.

Halen ülkemizde uygulanan ekonomik politika çerçevesinde ilaçta rekabet ortamı araştırılır ve müstahzar fiyatlarının serbest bırakılması düşüncesi ortaya atılırken; bir kısım sanayiciler bu uygulamanın yararlı olacağını bu yolla ilaç kalitesinin artacağını ortaya koymakta, bir kısım sanayiciler ise, böyle bir uygulamanın yaratılmak istenen serbest rekabeti büsbütün ortadan kaldıracığını, bazı tekellerin oluşacağını, yerli ilaç sanayininin bu nedenle ortadan kalabileceğini iddia etmektedirler.

Eczacılar da oluşan başka bir görüşe göre bu uygulamaya başlanırsa; ilacın vazgeçilmesi mümkün olmayan bir ihti-

yaç maddesi oluşu, tüketicinin ilaç seçiminde bir oyu bulunmayışı ve ilacın diğer özellikleri nedeniyle, ilaçta rekabetin düşünülmemeyeceği; pahalı ilacın, onu üretenlerin ekonomik gücü dolayısıyla her zaman revaçta olacağı ve bu nedenle bütün ilaç fiyatlarının zamanla en pahalıya doğru yaklaşacağı ve sonuçta ilacın tamamı için makulün de üstünde yüksek fiyat artışlarının meydana geleceği endişesini taşımaktadır.

Eczaneler ilacı hastaya getiren ve ona hizmet sunan en yakın bilimsel kuruluşlardır. Hastanelerdeki eczaneleri biraz sonraya bırakarak, önce yurdumuzun her tarafına dağılmış eczanelerden söz etmek istiyorum. Eczaneler Türkiye'deki eczacıların % 70 inin görev yaptığı kuruluşlardır ve genelde mesleğimizin aynası olarak görülürler.

Bundan 20 yıl önce, Türkiye'de 1300 eczane mevcut ve 3 il merkezi ile İlçe merkezlerinin % 60'ı eczaneden mahrum bulunuyor iken bu gün 8000 eczanenin bütün yurda dağılmış olarak görev yapıyor olması, bazıları tarafından eczanelerin aşırı fazlalığı olarak yorumlansa da, ilaçla ilgili sağlık hizmetinin hastanın yakınına geldiği de sevindirici bir gerçektir.

Son on yılın ekonomik sıkıntıları, sık sık artan ilaç fiyatları nedeniyle başka bir kaynak yaratılmadığı için, sermayesini kendi olanaklarıyla bir kaç katına çıkarma zorunluğu, eczaneyi çağdaş teknik ve imkanların biraz gerisine itmiş, eczacı eczanesinde mesleğinin gerektirdiği hizmetleri yerine getirmekte güçlük çekmiştir.

Güç ekonomik koşullara uyabilme çabası içinde eczanelerin bir ticarethane gibi işlem görmesine, eczacının bir satıcı sayılmasına dahi yeter derecede karşı çıkamamış, sağlık hizmetinde ilacın etkisini sağlamak şeklinde kısaca özetlenebilecek olan görevleri ve ilacı hastaya ulaştırırken katmak'durumunda ve zorunda olduğu meslek hizmetleri gözden kaçır hale gelmiştir.

Yasalarda Eczanelerin özel durumunu açıkça belirtilmiş, Ecza ticaret haneleri (yani ilacı alıp satan kuruluşlar) ile Eczaneler (yani ilacı hastaya ulaş-

tıran kuruluşlar), bu nedenle, ayrı kanunlarla düzenlenmiş; Eczacılar ve Eczaneler hakkındaki kanunda, 19 uncu madde ile eczacının ticaret yapamıyacağı açıkça belirtilmiş, diğer maddelerle de eczanelerin sağlık hizmetindeki görevleri eczacıların yetki ve sorumlulukları teker teker hükme bağlanmış iken, eczacılar ve eczaneler sağlık hizmetlerinin ta bir ucuna sığışır olmuştur.

Bu durumun, eczacılık mevzuatında, muvazaalı eczaneler adı ile geçen yasaların reddettiği kuruluşların, yaygınlaşma istidadı kazanmasına da yol açmıştır. Eczacının, hak ve sorumluluklarının bir kısmını, kanunlar karşısında sorumlu olmayan kişilere devretmesi ve kalan kısmını da kullanamaması anlamına gelen muvazaa yasalarca olduğu kadar vicdanlarca da kabul edilmesi mümkün olmayan bir uygulamadır.

Kanunların verdiği görev ve sorumluluklar çerçevesinde Eczacının, sağlık hizmetindeki, hakiki yerine oturması, çağdaş bilim ve çağdaş hizmet anlayışı içerisinde halk sağlığında etkili olması için her türlü çabayı göstermek T.E. Birliğinin kanunla emredilen ve en önde gelen görevlerinden biridir.

Hastane eczacılığında, bir kaç yıl öncesinin ekonomik ve politik koşulları içerisinde ortaya çıkan görev istek fazlalığı, eczacının, sağlık hizmetindeki vazgeçilmez görevinin önemini gözden kaçır hale getirmiştir. Nitekim

hastanelerde çalışan eczacılar, ana sağlık elemanlarına tanınan bazı haklardan mahrumdur. Örneğin "teminindeki güçlük" kavramı, eczacılar için, açılan kadrolara başvuru sayısı ile değerlendirilmiş, kadronun gerektirdiği hizmetler ve bu hizmetleri bihakkın yapacak eczacı elemanının yetişmesindeki unsurlar ve buradan doğan "teminindeki güçlük" dikkate alınmamıştır.

Bu uygulama sonucu istek azalmış hastanelerde münhal eczacı kadroları oluşmağa başlamıştır. Nitekim S.S.Y. B'nin 1983'te duyurduğu 81 münhal henüz dolmamıştır. Kaldı ki, hastanelerde, eczacılık hizmetlerinin çağdaş bir düzenleme içinde olduğu da söylenemez. Eczacının ilmi ve mesleki gücünün, becerisinin ancak çok küçük bir kısımdan yararlanılmaktadır. Tamamını devreye sokmak sağlık ve tedavi hizmetlerinde bir atılım olacaktır.

Bütün bu alanlarda istenen sonuçların alınması, bir yandan da Eczacılıkta, meslek alanlarında uzmanlık öğretiminin yerleştirilmesine bağlıdır. Önceki yıllarda bazı fakültelerimizde başarı ile denenmiş bulunan, fakat bu günkü uygulamada içinde, şimdilik, yer almayan meslek alanlarında uzmanlık öğretimi Bakanlıklarımızın da olumlu yaklaşımı ile, kurumlaşacak olursa, Atatürk'ün gösterdiği, muasır medeniyete, çağdaş uygarlığa erişme yolunda bir adım daha atılmış olacaktır.